

METODYKA USTALANIA NORMATYWÓW I WIELKOŚCI ZAPOTRZEBOWANIA NA SIŁĘ ROBOCZĄ W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

(na przykładzie wsi Przychody, powiatu olkuskiego)

Praca doktorska mgra Władysława Kwiecienia

Promotor: prof. dr J. Fierich. Referenci: prof. dr F. Dziedzic, prof. dr W. Krzyżanowski, doc dr W. Bieda. Obrona pracy odbyła się dn. 21. II. 1959 r. w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Krakowie

Streszczenie

Przedmiotem dysertacji jest studium nad pracą ludzką, jako podstawowym czynnikiem produkcji w indywidualnych gospodarstwach chłopskich. Problematyka przedstawiona w niniejszej pracy dotyczy głównie następujących zagadnień:

- 1) kształtowania się nakładów pracy w produkcyjnych i usługowych działach gospodarstw chłopskich;
- 2) stan techniki rolniczej w rozpatrywanych gospodarstwach;
- 3) analizy najważniejszych czynników warunkujących wielkość nakładów pracy w poszczególnych działach gospodarki chłopskiej;
- 4) przeciętnych nakładów pracy na poszczególne czynniki w zależności od istniejących warunków naturalnych i organizacyjno-ekonomicznych;
- 5) metody obliczania zapotrzebowania na siłę roboczą w poszczególnych działach gospodarki chłopskiej.

Badania nad organizacją, techniką, strukturą, sezonowością i wykorzystaniem siły roboczej w indywidualnych gospodarstwach chłopskich posiadają bardzo doniosłe znaczenie dla gospodarki narodowej.

Zadaniem autora było opracowanie możliwie ściślej metody ustalania normatywów i wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich. Problematykę tą autor rozwiązuje na przykładzie 20 gospodarstw położonych we wsi Przychody, pow. Olkusz. O wyborze wsi i gospodarstw zdecydowały głównie następujące czynniki:

- a) znajomość lokalnych warunków przyrodniczo-ekonomicznych, zarówno całej wsi, jak i badanych gospodarstw;
- b) fakt wychowania się autora w badanej wsi i nieprzerwany żywy kontakt z jej mieszkańcami,
- c) współpraca z gospodarzami znającymi dobrze zawód rolnika i miejscowe stosunki,
- d) całkowita eliminacja nieufności i podejrzliwości ze strony chłopów w stosunku do autora pracy, na jakie z reguły natrafiają wszelkie badania urzędowe na wsi.

Materiały statystyczne dotyczące organizacji i pracowitości poszczególnych robotów zebrane zostały drogą:

- 1) osbistych wywiadów autora w badanych gospodarstwach,
- 2) bezpośredniej obserwacji i pomiarów czasu roboczego, przypadającego na poszczególne operacje.

Należy przy tym podkreślić, że przy porównywaniu danych liczbowych, dotyczących pracowitości poszczególnych robotów, otrzymanych drogą wywiadu i metodą chronometrażu, zachodziły bardzo nieznaczne różnice, o charakterze przypadkowym. Poza tym dwuletni okres badań, bardzo krytyczne podejście do zbieranego materiału statystycznego utwierdzają w przekonaniu, że zebrany materiał empiryczny jest w pełni wiarygodny.

W pracy niniejszej posługiwano się w zasadzie metodą monograficzno-porównawczą. Szczupłość bowiem jednorodnego materiału liczbowego, różna liczebność wyodrębnionych szeregów w podgrupach, duża liczba czynników wpływających na wielkość zapotrzebowania siły roboczej oraz jakościowy charakter wielu z tych czynników w poważnym stopniu ograniczały możliwość stosowania innych metod statystycznych.

Rozdział pierwszy zawiera krótką charakterystykę wsi i badanych gospodarstw. W rozdziale tym podano wielkość użytków rolnych zarówno całej wsi, jak i rozpatrywanych gospodarstw. Określono rodzaj gleby, ich powierzchnię i rozmieszczenie. Podano tu również najważniejsze dane meteorologiczno-klimatyczne dotyczące wsi i powiatu. Określono położenie badanej wsi względem szlaków komunikacyjnych i rynków. Szczególnie mocno podkreślono stosunki demograficzne w badanej wsi.

Autor stwierdza tu mianowicie, że w okresie lat 1939—1957 w liczbie i strukturze ludności zaszły bardzo wyraźne zmiany, związane głównie z wybuchem wojny oraz przemianami ustrojowymi i społeczno-ekonomicznymi, jakie dokonały się w naszym kraju po zakończeniu drugiej wojny światowej.

W rozdziale tym przeprowadzona została szczegółowa charakterystyka każdego z rozpatrywanych gospodarstw. Charakterystyka ta dotyczyła takich cech jak: obszar użytków rolnych, rodzaj gleby, konfiguracja rozłogu, struktura upraw, inwentarz żywy i martwy itp.

Rozdział drugi obejmuje ogólną charakterystykę badanych gospodarstw i jest syntetycznym podsumowaniem cech badanych gospodarstw na tle porównawczym pow. olkuskiego, woj. krakowskiego i całego kraju. W rozdziale tym dokonana została szczegółowa analiza cech dotyczących konfiguracji rozłogu badanych gospodarstw. Następnie przeprowadzono dokładną analizę struktury użytkowania gruntów ornych, rozmieszczenia upraw, struktury upraw na poszczególnych rodzajach gleb.

W wyniku badań nad strukturą zasiewów autor dochodzi do następujących wniosków:

a) strukturę upraw rozpatrywanych gospodarstw cechuje wysoki udział roślin kłosowych, z czego wynika, że produkcyjna działalność badanych gospodarstw skierowana jest na uzyskiwanie maksimum korzyści gospodarczych z uprawy zbóż;

b) daje się zauważyć tendencję w czasie do powiększania obszaru pod rośliny kłosowe i pastewne, przy jednoczesnym ograniczaniu powierzchni upraw roślin przemysłowych i okopowych.

W rozdziale tym rozpatrywany został również problem zmianowania roślin. W tym zakresie autor stwierdza że:

a) w badanych gospodarstwach płodozmian w ścisłym tego słowa znaczeniu nie istnieje,

b) różnice potrzeb, występujące w poszczególnych gospodarstwach chłopskich, powodują różnorodność zmianowań.

W badanej wsi autor wyróżnił np. 27 najbardziej typowych zmianowań.

W rozdziale trzecim przedstawiony został dokładny opis techniki przeprowadzania najważniejszych robót w indywidualnych gospodarstwach chłopskich oraz podano najważniejsze czynniki kształtujące ich pracochłonność. Zagadnieniu techniki przeprowadzania robót w gospodarstwach chłopskich poświęca autor specjalną uwagę dlatego, że:

1) pracochłonność poszczególnych robót przeprowadzanych w gospodarstwach chłopskich zależy w dużym stopniu od sposobu i kolejności ich wykonywania,

2) dokładny opis techniki przeprowadzania poszczególnych czynności w gospodarstwach chłopskich posiada poważne znaczenie dla poznania kultury materialnej.

Przedmiotem rozdziału czwartego jest analiza pracy ludzkiej w badanych gospodarstwach. Analizę tę poprzedza omówienie zasobów siły roboczej. Następnie przeanalizowane zostały faktycznie poniesione nakłady pracy ze szczególnym uwzględnieniem ich sezonowości. W końcu autor przeprowadził charakterystykę wykorzystania zasobów siły roboczej w rozpatrywanych gospodarstwach.

Ze względu na różnice zachodzące w nakładach pracy w poszczególnych gospodarstwach, wyodrębnione zostały trzy grupy obszarowe tych gospodarstw:

I grupa	1— 6 ha
II grupa	6— 9 ha
III grupa	9—16 ha

Analiza nakładów pracy w wymienionych grupach gospodarstw wykazała, że:

- 1) nakłady pracy na produkcję roślinną maleją w miarę przechodzenia od gospodarstw największych obszarowo do najmniejszych,
- 2) nakłady pracy związane z hodowlą inwentarza żywego wykazują tendencję wzrostu idąc od pierwszej grupy obszarowej do trzeciej,
- 3) nakłady pracy wydatkowane na czynności związane z gospodarstwem domowym również wzrastają przechodząc od gospodarstw większych obszarowo do mniejszych,
- 4) nakłady pracy na transport zewnętrzny maleją w miarę zmniejszania się obszaru gospodarstw,
- 5) największą stałość we wszystkich grupach obszarowych gospodarstw wykazują nakłady siły roboczej przeznaczone na pozostałe prace gospodarcze.

Znaczną część tego rozdziału poświęcono zagadnieniu sezonowości i nierównomierności wykorzystania siły roboczej w badanych gospodarstwach. Wyniki powyższych badań umożliwiły autorowi sformułowanie następujących zasadniczych wniosków:

1) zapotrzebowanie na robociznę w indywidualnych gospodarstwach chłopskich jest bardzo nierównomiernie rozłożone w ciągu roku i wynika głównie z sezonowości produkcji polowej,

2) szczyty największego zapotrzebowania na siłę roboczą przypadają na okres wiosennych prac uprawowych — szczyt „siewny”, na okres sprzętu kłosowych — szczyt „żniwny” i na okres sprzętu okopowych — szczyt „wykopkowy”.

Należy podkreślić, że badane gospodarstwa najtrudniej pokonują „szczyt żniwny” i „wykopkowy”, przy czym ciężej przechodzą spiętrzenie prac w okresie żniwnym niż wykopkowym. Zjawisko to tłumaczyć należy głównie tym, że: a) prace przy sprzęcie kłosowych są bardzo wrażliwe na terminowość ich przeprowadzania, natomiast prace wykopkowe dają się bardziej rozkładać w czasie, b) sprzęt ziemniaków odbywa się sprawniej niż sprzęt zbóż, dzięki większemu zmechanizowaniu i lepszej organizacji, c) okres prac żniwnych zbiega się często z okresem sprzętu wczesnej kapusty, natomiast przy wykopkach zjawisko to nie zachodzi, gdyż w badanych gospodarstwach nie uprawia się roślin późno schodzących z pól.

Rozdział piąty poświęcony jest metodyce ustalania normatywów i wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich. Autor stwierdza, że przy zestawianiu bilansu siły roboczej w rolnictwie trudniejszym problemem jest prawidłowe ustalenie zapotrzebowania na siłę roboczą niż określenie jej zasobów. Stwierdza następnie, że określenie wielkości siły roboczej w indywidualnych gospodarstwach chłopskich składa się z dwóch etapów:

- 1) ustalenia normatywów zapotrzebowania na siłę roboczą dla poszczególnych działów gospodarki chłopskiej,
- 2) określenia sumarycznej wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w tychże gospodarstwach chłopskich.

W dalszym ciągu autor dokonuje krytycznego przeglądu dotychczasowych metod ustalania wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w rolnictwie, tj. metody normatywnej i wskaźnikowej oraz ich mutacji analitycznej i syntetycznej.

Autor prezentuje tu własne metody zarówno ustalania normatywów, jak i określania wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w gospodarce chłopskiej. Przedstawione metody — zdaniem autora — spełniają te postulaty, które stawia się każdej metodzie naukowej, a mianowicie:

a) postulat zgodności z rzeczywistością obliczanych za jej pomocą wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą — dzięki szerokiej i gruntownie zbadanej podstawie empiryczno-indukcyjnej,

b) postulat daleko idącej dokładności i ścisłości — dzięki uwzględnieniu dużego zespołu czynników wpływających na kształtowanie się pracochłonności robót oraz stosowaniu metod matematyczno-statystycznych.

Szczególnie wnikliwie potraktowana została w tym rozdziale metodyka ustalania normatywów jako pierwszy etap określania zapotrzebowania na siłę roboczą w podstawowych działach gospodarki chłopskiej. Autor bowiem stał na stanowisku, że obiektywne ustalenie normatywów ma pierwszorzędne znaczenie przy określaniu rozmiarów zapotrzebowania na siłę roboczą w gospodarce chłopskiej. W tym celu spośród dużej ilości różnorodnych przyczyn, kształtujących pracochłonność poszczególnych robót, wyodrębniony został zespół przyczyn głównych i w zależności od tych przyczyn rozklasyfikowano materiał statystyczny na grupy możliwe jednorodne. Na podstawie tak pogrupowanego materiału obliczono normatywy zapotrzebowania siły roboczej na poszczególne czynności. Aby określić istotność różnic między wielkością normatywów obliczonych dla poszczególnych kombinacji różnorodnych czynników,

wplywających na pracochłonność robót, autor zastosował kryterium istotności różnic Studenta-Gosseta. W ten sposób zastosowanie metod statystyczno-matematycznych pozwoliło mu uściślić wywody i nadać im większą precyzję. Następnie autor ocenia w jakim stopniu normatywy ustalone na przykładzie gospodarstw wsi Przychody są reprezentatywne dla innych części powiatu olkuskiego lub powiatów sąsiednich oraz w jakim stosunku pozostają te normatywy do normatywów ustalonych generalnie, którymi dotychczas posługuje się praktyka planowania gospodarczego. Na podstawie szczegółowej analizy warunków przyrodniczo-ekonomicznych i techniczno-organizacyjnych autor dochodzi do wniosku, że normatywy zapotrzebowania na siłę roboczą opracowane na przykładzie gospodarstw wsi Przychody mogą mieć praktyczne zastosowanie w północno-wschodniej części pow. olkuskiego, oraz dla części pow. miechowskiego, przylegającej do północno-wschodnich granic pow. olkuskiego.

Normatywy ustalane generalnie dla całego kraju, którymi posługują się dotychczas organa administracji państwowej, nie dają obiektywnego rozeznania w zakresie siły roboczej na odcinku gospodarki chłopskiej i wymagają jeszcze wielu badań w przekroju regionalnym.

O ile chodzi o drugi etap określania wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich, autor przedstawia w tym rozdziale dwie metody obliczania tego zapotrzebowania. Podkreśla przy tym, że metody te są pewną odmianą metody normatywno-analitycznej. Prezentowane metody opierają się na podstawowym założeniu, że wielkość zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich jest funkcją wielkości i struktury produkcji oraz poziomu pracochłonności robót.

Pierwsza metoda, analityczna, jest bardzo dokładna i daje się stosować w każdym niemal przypadku. Metodzie tej zarzucić można jedynie to, że jest bardzo pracochłonna i wymaga wielu elementów, których jak dotychczas, nie są w stanie dostarczyć organa statystyczne administracji państwowej. Z tych też względów autor przedstawia drugą metodę, bardziej uproszczoną, mniej pracochłonną, umożliwiającą określanie rozmiarów zapotrzebowania na siłę roboczą w oparciu prawie wyłącznie o te elementy, których dostarcza obecna sprawozdawczość urzędowa.

Na podstawie bowiem analizy nakładów pracy na jednostkę powierzchni poszczególnych upraw autor stwierdził (na podstawie hipotezy zerowej), że nakłady te wykazują w określonych grupach tylko nieistotne różnice przypadkowe. Stwierdzenie nieistotności wielu różnic między zapotrzebowaniem wielkości siły roboczej przy najczęściej spotykanych uprawach w indywidualnych gospodarstwach chłopskich, przy pomocy ścisłych metod statystycznych, pozwoliło połączyć nakłady pracy przy określonych uprawach w pewne grupy, np. kłosowe ozime, kłosowe jare, pastewne wieloletnie, pastewne jare itp. W ten sposób przy metodzie II zmniejszyła się bardzo wydatnie liczba potrzebnych elementów wyjściowych, a tym samym zredukowana została bardzo znacznie pracochłonność obliczania.

W dalszym ciągu autor przeprowadza także przy pomocy metod statystyczno-matematycznych, dowód ścisłości wyników przedstawianych metod, a to:

- 1) między wynikami otrzymanymi metodą I i II,
- 2) między wielkością zapotrzebowania na siłę roboczą, określoną metodą, a wielkością faktycznie zużytych nakładów pracy w badanych gospodarstwach,
- 3) między wielkością zapotrzebowania na siłę roboczą obliczoną II metodą (uproszczoną) a nakładami empirycznymi.

Po obliczeniu tekstu istotności na hipotezę zerową, okazało się, że różnice między wielkością zapotrzebowania na siłę roboczą obliczoną metodą I i II są przypadkowe.

Wyniki te pozwoliły autorowi wyciągnąć następujące wnioski:

- a) obliczanie wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich przy pomocy metody II jest proste, a zarazem bardzo dokładne;
- b) metoda II (uproszczona) nadaje się do szerokiego stosowania przy określaniu wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w praktyce planowania gospodarczego.

Analizą istotności różnic na hipotezę zerową potwierdzona została daleko idąca zbieżność pomiędzy wielkościami przewidywanego (obliczonego) zapotrzebowania na siłę roboczą, zarówno metodą pierwszą, jak i drugą, a wielkościami empirycznymi (faktycznymi).

W oparciu o te wyniki autor mógł sformułować następujące zasadnicze wnioski:

- 1) metody określania wielkości zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich, po raz pierwszy przedstawione w niniejszej pracy, mogą mieć dużą przydatność praktyczną i teoretyczną;

2) metoda II (uproszczona) może być w przyszłości wykorzystana w praktyce państwowego planowania gospodarczego w skali poszczególnych regionów, a może nawet i całego kraju.

W zakończeniu rozdziału piątego przeprowadzona została krytyczna ocena normatywów zapotrzebowania na siłę roboczą stosowanych przy obliczaniu bilansu siły roboczej w indywidualnych gospodarstwach chłopskich przez organa państwowego planowania gospodarczego.

Na podstawie analizy bilansu siły roboczej w rolnictwie pow. olkuskiego, autor wykazał, że obliczanie zapotrzebowania na siłę roboczą w indywidualnych gospodarstwach chłopskich przy pomocy normatywów centralnie opracowanych nie odzwierciedla obiektywnie stanu faktycznego. Stosowanie norm jednolicie ustalonych dla większych jednostek terytorialnych, nie uwzględniających regionalnej odmienności warunków przyrodniczych, ekonomicznych i demograficznych jest niewłaściwe i budzić musi zastrzeżenia, ponieważ jednostki administracyjne, takie np. jak powiat, z reguły nie tworzą organizmów jednorodnych gospodarczo, lecz konglomerat części różniących się między sobą.

Na podstawie normatywów własnych i normatywów stosowanych przez Powiatową Komisję Planowania Gospodarczego w Olkuszu autor obliczył zapotrzebowanie na siłę roboczą w badanych przez siebie gospodarstwach. Okazało się, że wielkości określone za pomocą normatywów autora w przeważającej liczbie wypadków są wyższe niż wielkości obliczone wg normatywów PKPG w Olkuszu. Autor wykazał, że różnice w tym zakresie są na tyle duże, iż prawdopodobieństwo ich przypadkowości jest bardzo nieznaczne.

W. Kwiecień